

Articolul de față își propune să prezinte câteva materiale inedite care se află în colecția Muzeului Olteniei. Este vorba de ceramică, în cea mai mare parte fragmentară, provenită din sondaje sau cercetări de suprafață efectuate cu zeci de ani în urmă la Almăjel, Dobrești, Plopșor, Știubei și Vârtop din județul Dolj și Ostrovul Corbului din județul Mehedinți și care aparține hallstattului timpuriu.

Pentru a putea sesiza mai bine locul pe care aceste materiale îl ocupă în ansamblul descoperirilor din hallstattul timpuriu este necesar să prezentăm în câteva linii generale evoluția primei epoci a fierului în Oltenia.

Astfel aspectelor culturale ale bronzului târziu sfârșitul culturii Gârla Mare, aspectul cultural Bistreț - Ișalnița (I. Chicideanu, 1986, p. 40 - 47), grupul Govora (Verbicioara IV și V, după D. Berciu, 1960), îi urmează, în mod aproape uniform, în această regiune ceramica canelată atestată în necropola de la Hinova (M. Davidescu, 1981, p. 41 - 44; 1984, p. 11), Balta Verde (D. Berciu, E. Comșa, 1956) și Bistreț (I. Chicideanu, 1992; Al. Barnea, 1990, p. 315; 1994, p. 377), în descoperirile funerare de tip Vârtop (D. Berciu, 1939) și în zona Rm. Vâlcea (Gh. Petre Govora, 1995). Acestui orizont i s-a dat denumirea de grupul Vârtop.

Din datele existente rezultă că adoptarea ceramicii canelate în Oltenia este asemănătoare în mare cu Banatul. Aici evoluția de la bronzul târziu la hallstatt este cunoscută mai ales prin intermediul necropolelor Cruceni I - Cruceni II - Bobda - Susani; ultima fiind contemporană cu Hinova - Vârtop. Descoperirile din ultimii 20 de ani din Banat, au fost sintetizate de M. Gumă care a pus foarte bine în evidență trecerea de la bronzul târziu la Hallstatt (M. Gumă, 1993).

De fapt, începând cu secolul al XII-lea moda vaselor canelate se extinde, acestea întâlnindu-se atât în Oltenia cât și în cea mai mare parte a spațiului carpato-dunărean. În privința originii sale părerile sunt împărțite; unii cercetători consideră fenomenul ca fiind de origine vestică, ceramica canelată pătrunzând pe firul Dunării în Banat și Oltenia (I. Chicideanu, 1992). Alții sunt de părere că schimbarea decorului a fost mai mult o schimbare de modă. Se pare că apariția noii tehnici de ornamentare a ceramicii nu vizează neapărat un aport etnic; în orice caz determinările unei astfel de schimbări sau inovații sunt deocamdată greu de sesizat.

Obsevațiile făcute în necropolele de tip Cruceni (jud. Timiș) și Lăpuș (jud. Maramureș) dovedesc că adoptarea ceramicii canelate în mormintele acestor cimitire s-a făcut treptat și fără modificarea ritualului funerar (A. Vulpe, 1979).

Același lucru se poate spune și despre cimitirele de la Zimnicea (A. Alexandrescu, 1978) care se succed de la sfârșitul epocii bronzului până în Hallstatt, oglindind adoptarea ceramicii canelate de către purtătorii culturii Zimnicea - Plovdiv.

Lipsa pieselor de metal din descoperirile aparținând culturii Vârtop ne obligă ca pentru stabilirea cronologiei să avem în vedere asemănările pe care le observăm între ceramica de tip Vârtop și ceramica prezentă în complexe închise care beneficiază de o datare mai sigură. Este vorba de vasele în care au fost găsite depozitele de bronzuri de la Pecica, Cornuțel, Fizeș, Hinova și Cugir. Fără a intra în amănunte putem spune că cea mai probabilă datare pentru cultura Vârtop ar fi secolele XII-XI a. Ch.

Încadrarea cronologică a depozitelor nu poate fi folosită fără anumite rezerve la datarea culturilor. Dacă seriile de depozite sunt abordate ca orizonturi, atunci datarea acestora ar putea fi cu mai mare siguranță extinsă. Dacă însă depunerile sunt considerate a avea caracter cultic, desigur că valoarea lor cronologică scade.

Tot în acest orizont este necesar să încadrăm o parte din materialele de pe Insula Banului. Autorii săpăturii au crezut că pot considera ceramica imprimată mai timpurie decât cea canelată, datorită unei presupuse relații cu ceramica Gârla Mare (S. Morintz, P. Roman, 1969). Descoperiri

mai recente și considerente pe care le vom discuta mai departe, impun inversarea cronologiei interne a așezării - respectiv ceramică canelată, ceramică imprimată.

Este foarte probabil prin urmare, ca pe Insula Banului așezarea să fi început la nivel Vârtop, cu ceramica canelată. Cele două gropi cu ceramică exclusiv canelată au apărut în sectorul B al așezării, unde a fost găsit și un topor de fier cu aripioare. Este adevărat că topoare asemănătoare au apărut în depozitele de la Bârlad și Vinț aparținând seriei de depozite Bâlvănești - Vinț, dar ele se găsesc și în necropola de la Kerameikos sau în mormântul 27 din Agora Atenei asociate cu ceramică protogeometrică datată în secolul al X-lea a. Ch. (A. Wesse, 1990).

Brățara de bronz cu secțiunea rotundă, capetele îngroșate suprapuse, ornamentată cu linii gravate în W-uri și-ar putea găsi o analogie în depozitul de la Alba Iulia - Partoș. La Partoș acest tip de brățară se găsește asociat cu o fibula ochelari și cu fibule cu nodozități. Depozitul aparține seriei Bâlvănești - Vinț și este datat în secolele al VIII-lea - al VII-lea a. Ch., dar ar putea fi și cu un secol mai vechi.

Este aici locul să precizăm că tipul de depozite Bâlvănești-Vinț se caracterizează printr-o asociere de podoabe tipice și o mare varietate de arme de fier, iar încadrarea cronologică nu este neapărat secolul al VII-lea î.Ch. (M. Petrescu Dîmbovița, 1977) sau secolele VIII - VII î.Ch. (A. Vulpe, 1986, p. 59). Este posibil ca tipurile respective să apară și mai devreme dacă renunțăm să le privim ca fiind orizonturi de depozite. Prin urmare depozitul de la Bâlvănești, jud. Mehedinți, care conține și fibule ochelari și topoare cu aripioare poate fi pus în legătură atât cu cultura Basarabi cât și cu orizontul premergător - Insula Banului.

În ceea ce privește datarea ceramicii imprimate în general (avem în vedere grupurile Insula Banului, Psenicevo, Čatalka, Cepina), au fost remarcate analogiile atât cu decorul protogeometricului târziu, cât și cu urnele Villanoviene din Italia centrală, respectiv Tarquinia I (secolele X - IX î.Ch.). În acest sens, B. Hänsel (B. Hänsel 1976, p. 212) a subliniat în lucrarea sa despre sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului la Dunărea de jos asemănările între ceramica de la Ovčarovo (Bulgaria) și cea din mormintele de la Kerameikos confirmând datarea întregului grup în secolele X - IX î.Ch..

Cronologia hallstattului timpuriu în Oltenia se prezintă astfel: o primă etapă caracterizată de ceramica canelată, ar putea fi datată în cronologie absolută în secolele XII-XI î.Ch.; a doua etapă cu ceramică imprimată de tip Insula Banului - Gornea-Kalakaca ar ocupa secolele X-IX î.Ch..

Din cele expuse se poate observa că în sud-vestul Olteniei și în Banat ceramica canelată este urmată de un orizont cu ceramică imprimată și incizată în cadrul căreia se detașează două grupe. Grupul Insula Banului este legat de marele complex balcano-dunărean cu ceramică imprimată de tip Raskopanita-Psenicevo - Babadag și grupul Cozia - Brad din Moldova. Al doilea grup caracterizat mai ales prin ceramică incizată este reprezentat de descoperirile analoage celor de la Kalakača, Gomolava, Gornea.

În colecția Muzeului Olteniei au fost identificate mai multe materiale hallstattiene timpurii inedite pe care le prezentăm în cele ce urmează.

1. ALMĂJEL, Săpături Doina Galbenu; printre ceramica neolitică provenită din această așezare se aflau și câteva mici fragmente ceramice specifice culturii Vârtop. S-a reușit întregirea unei străchini cu marginea arcuită în interior ornamentată cu caneluri oblice pe umăr. (fig. II, 2)

2. DOBREȘTI, jud. Dolj. La confluența pârâului Predești cu Jiul a fost semnalată o cetate întărită cu șanț de apărare. Cele câteva fragmente ceramice găsite la suprafață aparțin hallstattului timpuriu. Materialele se afla în Muzeul Olteniei (Informație M. Nica).

3. OSTROVUL CORBULUI, județul Mehedinți. În colecția Muzeului Olteniei se găsește o cană bitronconică, cu o toartă, cu gât trompetiform și buza ușor răsfrîntă, ornamentată cu proeminente pe pântec, deasupra cărora se află o bandă formată din două rânduri de incizii oblice care mărginesc un șir de spirale. Aceeași bandă se află dispusă sub buza scurtă (Fig. I, 1). Vasul aparține grupului cultural Insula Banului.

4. PLOPȘOR, com. Sălcuța, jud. Dolj. Primele mențiuni despre descoperirile arheologice de

la Plopșor le avem de la C. S. Nicolăescu Plopșor care a găsit la nord-vest de sat obiecte de silex și ceramica hallstattiană (C. S. Nicolaescu Plopșor, *Arhivele Olteniei*, nr. 56-58 , 1931, p. 407). D. Berciu relatează în 1939 că într-un tumul a fost descoperita ceramica neagră canelată aparținând culturii Vârtop (D.Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, p.155). Cele câteva fragmente ceramice care provin de la Plopșor găsite în Muzeul Olteniei, pot fi împărțite în două categorii: ceramică fină și grosieră. Din prima categorie fac parte fragmentele de strachini cu marginea arcuică în interior, ornamentate cu caneluri sau fațete pe umăr și uneori cu proeminențe, de culoare neagră, rar maronie, cu luciu metalic la exterior sau cele cu buza ușor răsfrântă în exterior, ornamentate cu caneluri pe umăr. Din a doua categorie putem menționa, alături de o mare cantitate de cioburi atipice, câteva cioburi cu proeminențe ce proveneau de la vase borcan, de mari dimensiuni. (fig. II)

5. ȘTIUBEI, com. Vela, jud. Dolj. În urma sondajului din punctul "Măgura", din pădurea Știubeiului, în poiana "Oblegi", unde a fost "Coverga pădurarilor" s-au găsit urmele unei locuințe hallstattiene (D. Berciu și colaboratori, SCIV, 3, 1952, p.173).

În colecția Muzeului Olteniei se afla mai multe fragmente ceramice inedite despre care se cunoaște că provin din punctul "Coverga pădurarilor". Ele sunt lucrate din pasta brună sau neagră, unele cu luciu metalic, ornamentate cu caneluri oblice sau fațete. Sunt prezente fragmente de strachini cu marginea arcuită în interior, ornamentate cu proeminențe și caneluri. Ornamentul canelat se poate observa și în jurul unor proeminențe (pl. I, 3-9).

6. VÂRTOP, jud. Dolj. În colecția Muzeului Olteniei am găsit mai multe fragmente ceramice aduse în 1931 de C. S. Nicolaescu Plopșor. Cioburile provin din doi tumuli situați la sud de Pădurea Vârtopului. Putem menționa fragmente din două vase mari, bitronconice, ornamentate cu caneluri oblice pe pântec. Sub ele se află trei caneluri orizontale, iar sub pântec avem un ornament format din grupuri de trei cercuri concentrice - cel mare cu diametrul de 2,5 centimetri, iar cel mic, din interior, de 0,5 centimetri. Pe gât se află un șir de caneluri oblice încadrate de două rânduri de caneluri orizontale. A mai fost găsit un fragment de ceașcă cu toarta supraînălțată, ruptă din vechime, cu marginea ușor arcuită; pasta este fină de culoare neagră, ceașca fiind ornamentată cu două caneluri, probabil în ghirlandă, pe burtă; fragment de buza provenind dintr-un vas mare, ușor răsfrântă în exterior, canelată pe suprafața exterioră și fațetată în interior, de culoare castanie; buze de vas de culoare neagră, lustruit, fațetat în interior și exterior, din pasta fină; fragment de strachină evazată de culoare neagră. Toate aceste fragmente ceramice provin din movila funerară 1.

În movila funerară 2 au fost găsite cioburi provenind de la vase mari de formă bitronconică cu fațete largi pe pântec, dispuse oblic și caneluri la baza gâtului; pasta are culoare castanie deschisă în unele locuri mergând spre cenușiu. Acelasi tip de vas poate fi ornamentat și cu caneluri în ghirlandă sau în forma de stea; între unghiurile formate de ghirlande se afla trei cercuri concentrice. Au fost găsite și fragmente provenind de la cești cu una sau două torți supraînălțate din pasta neagră atât în interior cât și în exterior. O altă formă întâlnită aici este strachina cu marginea evazată. (fig. III)

D. Berciu arăta într-un studiu din 1934 ca în urma săpăturilor efectuate de C. S. Nicolaescu Plopșor în perimetrul comunelor Vârtop și Plopșor s-a putut delimita o grupa de morminte tumulare alături de care "se afla o serie de tumuli-ășezări cu colibe ovale". Despre tumulii de la Vârtop și Plopșor nu știm mai multe detalii referitoare la săpătura propriu-zisă. Nu știm exact nici care din cele cinci vase publicate în fotografia din "*Arheologia preistorică a Olteniei*" sunt de la Plopșor și care de la Vârtop. Nu avem un complex închis, iar singura piesă de metal - un ac de bronz (neilustrat) - aparține inventarului unei locuințe. În "*Arheologia preistorică a Olteniei*", materialele ce nu provin din locuințe sunt prezentate ca aparținând unor morminte tumulare, dar se precizează că numai într-un singur caz s-au găsit printre pietre și fragmente ceramice câteva oase calcinate. Mormintele tumulare au fost ridicate pe un postament de pământ bătătorit pe care s-au așezat vasele funerare ce au fost acoperite cu o manta formată din pietre mari de râu peste care s-a pus pământ adus din împrejurimi. Inventarul acestor morminte îl constituie ceramica, cu o singură excepție - o sârmă de aur ce ar fi fost găsită de C.S.Nicolaescu Plopșor într-o urnă de la Vârtop (D.Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, 1939).

Prezentarea incompletă a materialului, mai ales în cadrul complexelor închise, constituie cel mai mare neajuns. Spre exemplu este bine cunoscută în literatura de specialitate fotografia care reprezintă cele cinci vase de la Vârtop, dar autorul nu arată nicăieri clar care din cele cinci vase provin din morminte și care din așezări și nu oferă o descriere amănunțită a lor.

În Muzeul Olteniei se află în prezent două dintre vase: vasul solniță și vasul cuptor. Din păcate cel de al treilea vas care se afla la Muzeul din Craiova, vasul cu picior, a fost distrus la cutremurul din 1977 și nu a mai putut fi restaurat, dar am încercat să-l întregesc în desen. Deoarece vasele respective sunt des citate în literatura de specialitate, am considerat necesar să le desenez pentru a putea astfel evidenția elemente de decor pe care fotografia nu le-a putut surprinde.

Vasul solniță este compus din două vase cu corpul bombat și marginea evazată, unite pe linia diametrului maxim. Pe pântec se află câte trei proeminente, iar deasupra acestora, la baza gâtului scurt se află o bandă cu incizii oblice. Tarta este lucrată din bandă lată, ornamentată cu caneluri orizontale (fig. III, 10). Piese similare întâlnim la Meri (E. Moscalu, 1976) și pe Insula Banului (S. Morintz, P. Roman, 1968). Vasul cuptor este suspendat pe două picioare, în partea superioară fiind decorat cu un brâu alveolar (fig. III, 9). Cupa cu picior are corpul puternic bombat, cu patru proeminente pe pântec, iar marginea mult răsfrântă în exterior este decorată cu fațete oblice; piciorul nu prea înalt, cu patru ferestre, este ornamentat cu caneluri dispuse cruciș. În interior cupa este decorată cu caneluri în ghirlandă pl. III, 3. În hallstattul timpuriu astfel de cupe întâlnim la Susani, jud. Timiș (I. Stratan, A. Vulpe, 1977) și Mediaș jud. Sibiu.

Încercând identificarea pe teren a tumulilor de la Vârtop am făcut o cercetare de suprafață în zonă. Suntem deci în măsură să oferim o localizare mai precisă a obiectivelor arheologice de aici. Punctul "Isteag", numit de localnici și "Furdui", se află situat la aproximativ 3 km. nord-vest de sat, în dreptul unei cișmele. Aici se mai observă două movile aplatizate cu diametrul de aproximativ 10 metri. Movilele par răscolite. La aproximativ 500-600 metri de acestea se afla Pădurea Vârtopului.

Punctul "Țăpăluș" se găsește la trei kilometri est de satul Vârtop pe terasa înaltă a văii Baboia, pe partea stângă a pârâului. La baza terasei se afla o cișmea, iar în apropiere o carieră de pietriș. De aici cu ocazia cercetărilor de suprafață efectuate de noi au fost culese câteva fragmente ceramice aparținând grupului cultural Vârtop și culturii Basarabi.

NOTE

1. Barnea A. Cronica cercetărilor arheologice efectuate în 1989, SCIVA, 41, 1990, p.315.
2. Barnea A. SCIVA 45, 1994, 4, p.377.
3. Berciu D. Memoriile Institutului de Arheologie Olteană, 22, 1934.
4. Berciu D. *Arheologia preistorică a Olteniei*, 1939, p. 143, 145, 149, 155, 165, 177, 178, 180, 328.
5. Berciu D. Colectivul șantierului Verbicioara, Șantierul arheologic Verbicioara, în SCIV, 3, 1952, p.176.
6. Berciu D. E. Comșa, Săpăturile de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950), în Materiale 2, 1956, p. 251 - 490.
7. Chicideanu I. Die fruhthrakische Kultur, Dacia NS. 30, 1986, p. 7.
8. Chicideanu I. SCIVA, 43, 1, 1992, p. 39.
9. Davidescu M., Un tezaur de podoabe tracice descoperit în castelul roman târziu de la Hinova, în Drobeta, 5, p. 5 - 44.
10. Davidescu M. Necropola tracică de la Hinova, în Symposia Thracologica, 1, 1984, p. 11.
11. Davidescu M. Un rezaur de podoabe tracice descoperite la Hinova - Mehedinți, în Thraco-Dacica, II, 1981, p.7-22.
12. Gumă M. *Civilizația primei epoci a fierului în sud - vestul României*, 1993.
13. Hansel B., *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der alteren Hallstattzeit an den unteren Donau*, Bonn, 1976.
14. Morintz S., Roman P., Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul Romaniei. SCIV, 20, 1969, 3, p. 393-423.
15. E. Moscalu, Die fruhallstattzeitlichen Graber von Meri. Thraco-Dacica, 1976, p. 77.
16. Nicolaescu Ploșor C.S., Arhivele Olteniei, nr. 56-58, 1931.
17. Petrescu Dîmbovița M., *Depozitele de bronzuri din România*, 1977.
18. Stratan I., A. Vulpe, Der Hugel von Susani, în P. Z., 52, 1977, p. 28-60.
19. Wesse A. *Die Armchenbeile der Alten Welt. Ein Beitrag zum Beginn der Eisenzeit im ostlichen Mitteleuropa*, Bonn, 1990.

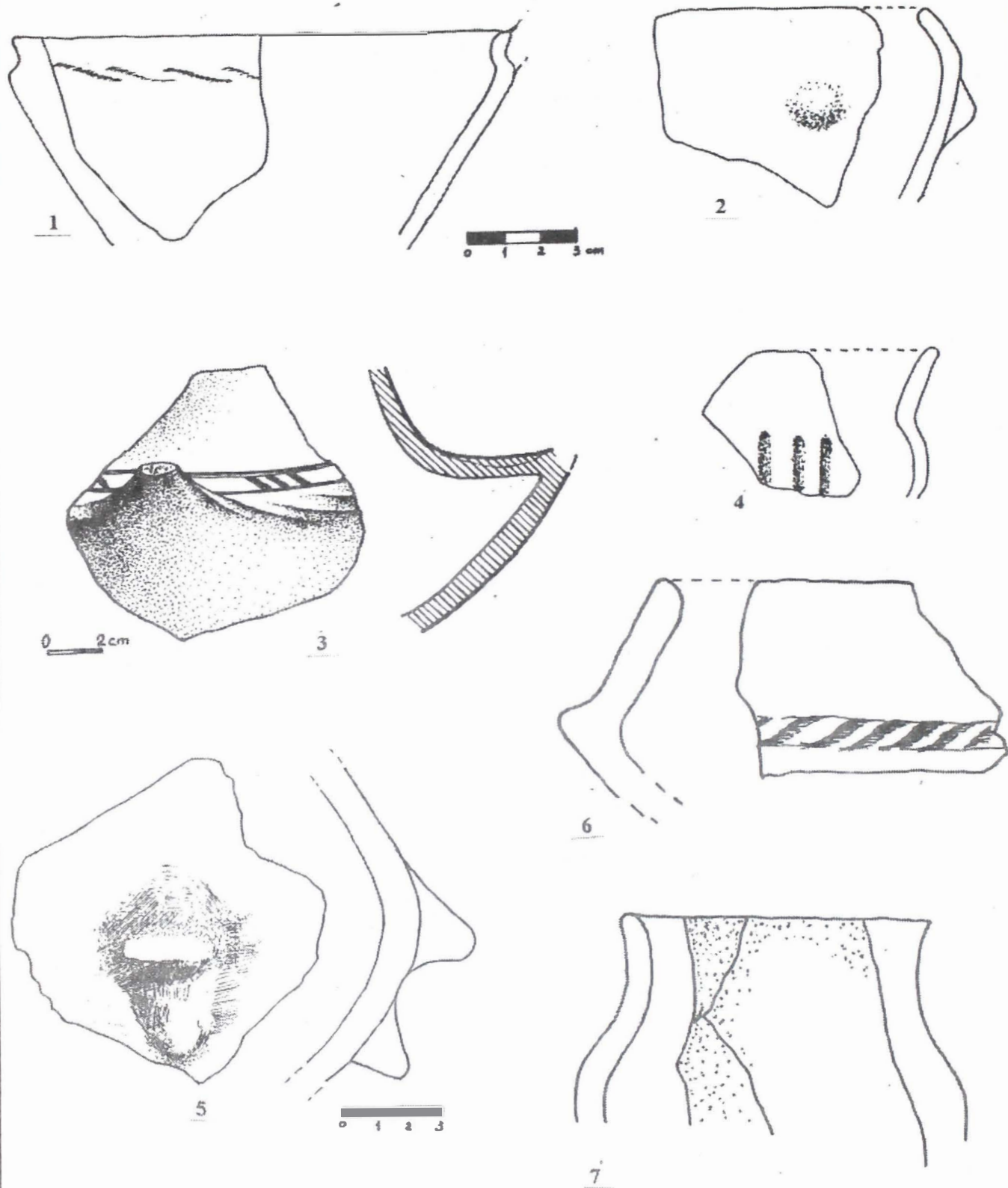

Fig. I. 1-Ostrovul Corbului; 2-Almăjel; 3-9-Știubei

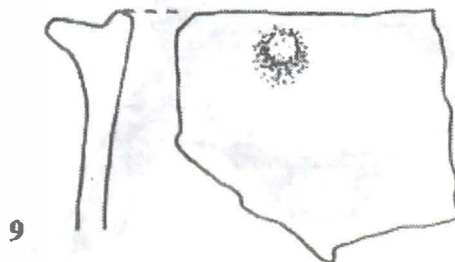
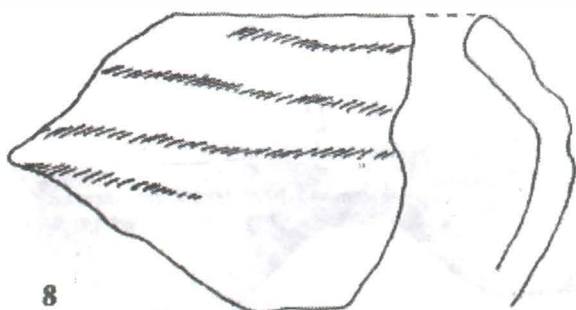
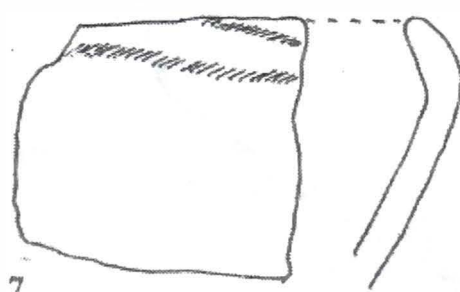
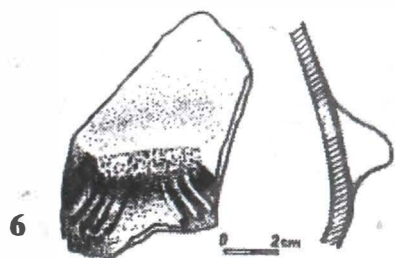
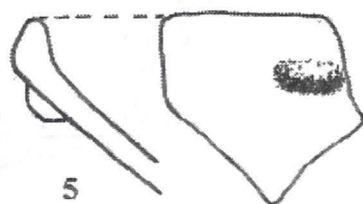
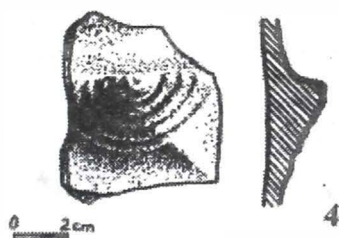
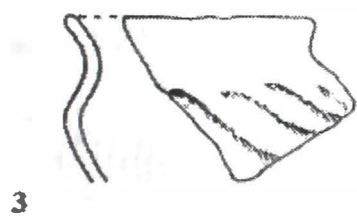
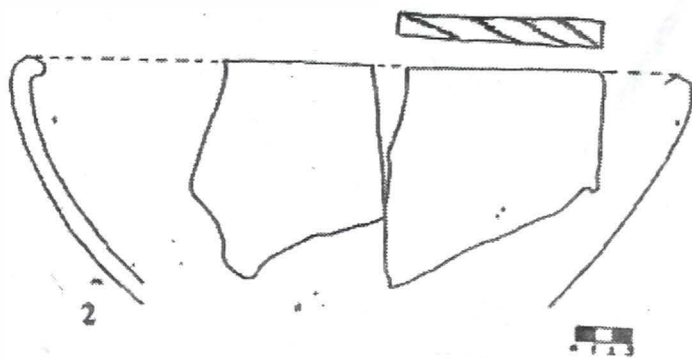
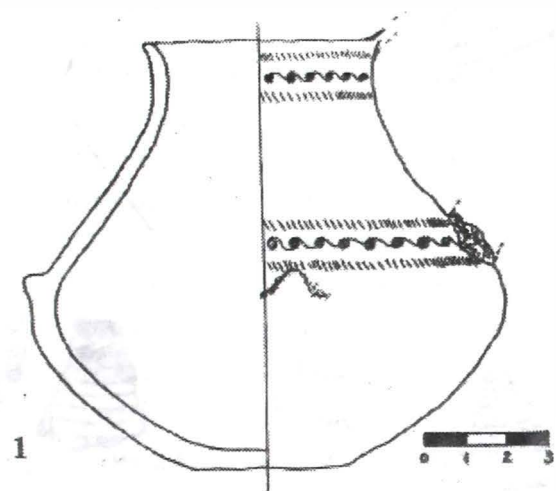

Fig. II. Ploșor

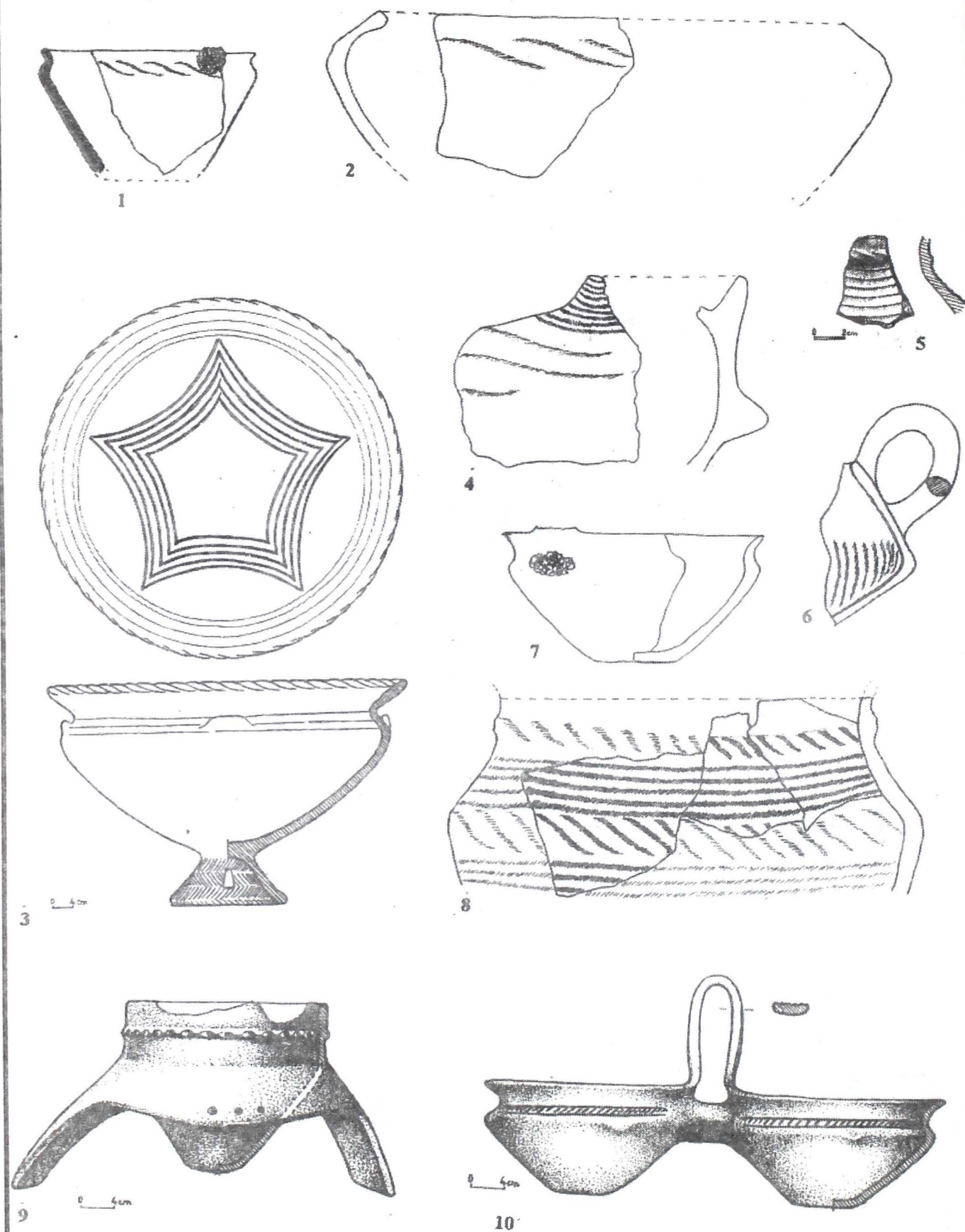

Fig. III. Vârtop